

PAMIĘCI TYCH,
KTÓRZY ODESZLI**Jurij Szewelow**
(George Y. Shevelov, Jurij Szerech)
1908–2002

12 kwietnia 2002 roku zmarł w wieku 94 lat Jurij Wołodymyrowycz Szewelow, największy z ukraińskich językoznawców naszych czasów, jeden z najwybitniejszych ostatnio językoznawców-slawistów. W swoich pracach, opartych zawsze na wielkim materiale faktycznym, odkrywał nie znane dotąd obszary wiedzy, często interpretował na nowo wiele zjawisk językowych, dawał wzory opisu języka, wskazywał perspektywy dalszych badań. Był twórcą współczesnej ukraińskiej krytyki literackiej, autorem wielu prac z zakresu literaturoznawstwa, krytyki teatralnej i w ogóle artystycznej. Odszedł od nas człowiek całym życiem oddany nauce i kulturze, pracujący dla swojej ukochanej Ojczyzny, jej dobra i sławy.

Jego losy są charakterystyczne dla dużej części pokolenia ukraińskiej inteligencji, ukształtowanej już w latach władzy radzieckiej; było to życie w biedzie i w nieustannym strachu w latach rewolucji i po jej zakończeniu, a następnie podczas masowych represji stalinowskich, szczególnie dotkliwych zwłaszcza w latach trzydziestych. Uniknął jednak wcielenia do wojska po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej w 1941 roku, a gdy do Charkowa zbliżała się Armia Czerwona, udało mu się wyjechać do Lwowa. Dalsza droga Szewelowa była typowa dla całej powojennej emigracji inteligenckiej: w 1944 roku ucieczka do Niemiec, potem z tej części strefy wschodniej, którą zachodni alianci oddali Sowietom, na Zachód, pobyt w trudnych warunkach w zrujnowanych Niemczech (Szewelow uniknął obozów di-pi), konieczność ukrywania się przed NKWD-owską „repatriacją”, a na początku lat pięćdziesiątych wyjazd na stałe do Ameryki przez Szwecję. Inaczej jednak niż większość uchodźców, Szewelow od razu podjął pracę zgodną z wykształceniem, unikając piekła i poniżenia towarzyszącego osiedlaniu się w Nowym Świecie ukraińskiej emigracji powojennej.

Pochodził z rodziny rosyjskiej związanej z Charkowem; ukraińską tożsamość wybrał jako kilkunastoletni młodzian w połowie lat dwudziestych, być może pod wpływem niezwykle intensywnych wówczas procesów i przemian kulturowych oraz narodowych. Jego ojcem był oficer armii carskiej (pod koniec pierwszej wojny awansowa-

ny do stopnia generała) Wołodimir Karłowicz Szejder, który w czasie wojny z Niemcami zmienił nazwisko wraz z „otczestwem” na rosyjskie Szewelow Jurijowicz. Zaraz po rewolucji ślad po nim zaginął. Matka, Warwara Wołodimirowna z domu Meder, wcześniej osierocona, wychowywana była najpierw przez ciotkę, później — na pensji dla sierot szlachetnie urodzonych, gdzie otrzymała staranne wykształcenie.

Jurij Szewelow urodził się 17.12.1908 roku w Charkowie; potem dla uniknięcia prześladowań z powodu pochodzenia matka w dokumentach wpisała mu Łomżę. Kilka najmłodszych lat spędził w Polsce w związku ze służbą wojskową ojca, na początku wojny powrócił wraz z matką do rodzinnego miasta. Z domu wyniósł zainteresowanie kulturą oraz znajomość języka niemieckiego i francuskiego. W latach 1928–1931 studiował w Charkowskim Instytucie Pedagogicznym Oświaty Zawodowej (powstałym w wyniku rozcłonkowania uniwersytetu), został wykładowcą literatury ukraińskiej w technikum prasowym, po roku zamienił jednak silnie upolitycznioną literaturę na zajęcia z języka. Ale literaturą zajmował się potem przez całe życie, zresztą już jego pierwsze prace dotyczą języka poezji. Aspiranturę odbył pod kierunkiem Leonida Bułachowskiego, swego pierwszego mistrza. Duży wpływ wywarli na niego także: w Charkowie Ołeksandr Biłecki, a w czasie pobytu we Lwowie — Wasyl Simowicz. Po obronie dysertacji od 1939 roku był zatrudniony jako docent na Uniwersytecie Charkowskim, później L. Bułachowski wciągnął go do pracy także w bardziej prestiżowym Instytucie Językoznawstwa Akademii Nauk. Wykonując plany pisał m.in. podręczniki szkolne, co czynił z obowiązku, ale zapewne dało mu to dobre przygotowanie do późniejszych klarownych wykładów w przygotowywanych po wojnie podręcznikach i w pracach naukowych. Przed wycofaniem się Niemców w lutym 1943 roku wyjechał do Lwowa, gdzie przebywał niewiele ponad rok. Zachwycał się miastem i ukraińskim duchem jego mieszkańców, odnowił znajomość z W. Simowiczem. W kwietniu 1944 roku, ewakuowany przez Centralną Komisję Ukraińską (UCK), dotarł pod Krynice, w końcu lipca został przewieziony wraz z innymi na środkową Słowację. Stamtąd przedostał się do Austrii, a następnie do Plauen w Saksonii. W czasie wyjazdów do Berlina zawarł znajomość z Maxem Vasmerem. Po zakończeniu wojny cała Saksonia miała przejść do radzieckiej strefy okupacyjnej, trzeba było więc uciekać dalej. Dotarł do Bawarii, a dla usunięcia śladów (w obawie przed NKWD), zmienił nazwisko na Tkaczuk i posługiwał się nim do wyjazdu ze Szwecji do Ameryki.

W 1946 roku został profesorem na odnowionym (praskim) Wolnym Uniwersytecie Ukraińskim w Monachium, w 1949 roku uzyskał doktorat na podstawie pracy powstałej jeszcze w Charkowie. Ale nauką zajmował się wówczas stosunkowo mało, m.in. z powodu braku dostępu do literatury naukowej. Napisał jednak m.in. podręcznik do gramatyki języka ukraińskiego, wydawany w zeszytach (w postaci książkowej wyszedł w 1951 roku). Jednocześnie był współorganizatorem i animatorem życia literackiego diaspory ukraińskiej. Zarówno prace naukowe, jak i inne podpisywał pseudonimem Jurij Szerech (mniej ważne teksty — Hr. Szewczuk).

W latach 1950–1952, przy poparciu i za namową M. Vasmera, został zatrudniony jako lektor języka rosyjskiego i ukraińskiego na uniwersytecie w Lund, gdzie korzystał z bogatej biblioteki i pogłębił znajomość osiągnięć slawistycznych, przygotowując grunt pod późniejsze swe dzieła. W latach 1952–1954 pracował na Uniwersytecie Harvarda. Od 1954 roku aż do przejścia na emeryturę zajmował stanowisko profesora filologii słowiańskiej na uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku.

W latach 1959–1961 i 1981–1986 był prezesem Ukraińskiej Wolnej Akademii Nauk w USA (od 1989 roku — honorowym); jego zasługą jest m.in. zorganizowanie i faktyczne redagowanie serii „Źródła do najnowszej historii Ukrainy”. Członkiem Akademii Nauk Ukrainy mógł zostać dopiero w 1991 roku.

W krótkim przeglądzie nie sposób pomieścić ani wszystkich zainteresowań Szewelowa, które znalazły odbicie w jego pracach, ani przedstawić wielu ważnych osiągnięć badawczych czy krytyczno-literackich, ani też omówić działań uczonego.

Колекція Олі Гнатюк

Jurij Szewelow — językoznawca

Jurij Szewelow był przede wszystkim językoznawcą. W krótkim szkicu trudno wymienić wszystkie uprawiane przez niego dziedziny językoznawstwa słowiańskiego, skupię się więc na niektórych ważniejszych kręgach tematycznych.

W okresie „charkowskim” napisał m.in. dysertację kandydacką *Із спостережень над мовою сучасної поезії* oraz tom poświęcony składni zdania prostego, opublikowany później przez L. Bułachowskiego w gramatyce „akademickiej” (oczywiście bez podania nazwiska autora); zmieniona wersja tej pracy ukazała się w roku 1963 jako *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*. W 1951 roku wychodzi w Monachium jego *Напис сучасної української літературної мови*, który w sposób stosunkowo popularny, bo podręcznik przeznaczony był dla szerszego kręgu odbiorców, wprowadza nowszy (strukturalny, systemowy) opis gramatyczny. Późniejsze prace dotyczą głównie problematyki historyczno-porównawczej.

Jurij Szewelow wniósł istotny wkład do naszej wiedzy o formowaniu się ukraińskiego języka literackiego. Już w 1946 roku po raz pierwszy zwrócił uwagę na wpływ języka ukraińskiego używanego w Galicji na język literacki, w 1962 roku wskazał na wpływ Czernihowszczyzny. Przedstawił skomplikowane drogi wpływów „galicyjskich”, w szczególności poprzez język pisarzy dziewiętnastowiecznych tworzących pod zaborem rosyjskim, ale związanych z zachodnią Ukrainą. Zebrane i uzupełniane studia na ten temat ukazały się jako *Галичина в формуванні нової української літературної мови* (1949, 1975), *Внесок Галичини у формування української літературної мови* (1996, wyd. niemieckie 1966), *Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови. До постави питання* (1962, 1996). Pokazały one, iż ważną rolę w powstaniu nowego języka odegrały nie tylko gwary połtawskie i kijowskie, ale także inne dialekty. Trzeba tu dodać, że w pracy o wpły-

wie regionu Czernihowa wskazał, iż tradycja języka literackiego, leżąca u podstaw gramatyki i słownika O. Pawłowskiego, była czernihowska, a u Kotlarewskiego czy u Szewczenki elementów północnoukraińskich też jest niemało. Podkreślił, że początków nowego języka należy szukać przed Kotlarewskim i że żaden język literacki nie powstaje „na podstawie ludowej”, co było niezgodne i z przyjętą częściowo w nauce tradycją, i z obowiązującym na radzieckiej Ukrainie dogmatem.

Jeszcze w Szwecji doszedł do wniosku, że język białoruski powstał w wyniku zlania się dwóch różnych grup dialektalnych, co podważało Szachmatowowską koncepcję „języka staroruskiego” i jego rozpadu na trzy języki wschodniosłowiańskie w najniższym punkcie tej teorii. Był to pierwszy krok w kierunku rozwinięcia problematyki wczesnego ugrupowania dialektów wschodnich Słowian i genezy języka ukraińskiego, która stała się centralną w jego dalszym życiu naukowym. Gotowy w 1952 roku rękopis *Problems of Formation of Belorussian* ukazał się drukiem w 1953 roku (kwestia wydania stała się u podłoża konfliktu z R. Jakobsonem).

W 1964 roku została ogłoszona drukiem wielka praca Szewelowa o fonologii i rozwoju fonologicznym języka prasłowiańskiego: *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic* (drugie wydanie 1965), podsumowująca dotychczasowe badania różnych uczonych, w tym także cały szereg studiów własnych. Wiele miejsca poświęcono tu m.in. datowaniu zjawisk na podstawie chronologii względnej oraz zapożyczeń z języków słowiańskich i do tych języków. Bodaj najważniejsze są uwagi o wczesnych podziałach prasłowiańszczyzny i o rozczłonkowaniu dialektów w dobie rozpadu języka prasłowiańskiego. Piętnaście lat później, w 1979 roku, pojawiło się inne fundamentalne dzieło J. Szewelowa *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*, najobszerniejsza praca z fonologii historycznej poświęcona jednemu językowi słowiańskiemu, „biblia” dla ukrajinistów. Autor omawia w niej szczegółowo wszystkie zagadnienia, szeroko wykorzystuje materiał dialektalny (co sprawia, że jest to także książka o ukraińskiej dialektologii historycznej), daje własną periodyzację rozwoju języka, pokazując tło historyczne i kulturowe przemian językowych. Prócz opisu zjawiska przedstawia krytyczny przegląd jego dotychczasowych objaśnień, dodając najczęściej własne. Wiele radości sprawiło mu podjęcie tłumaczenia tej pracy na język ukraiński przez środowisko językoznawcze w Charkowie, niestety, nie doczekał już publikacji (a ma ona szanse zmienić myślenie językoznawcze na Ukrainie). Był też organizatorem i redaktorem serii prac poświęconych fonologii języków słowiańskich.

We wspomnianych wyżej dziełach, a także w kilku innych, zajął się pierwotnym ugrupowaniem języków wschodniosłowiańskich i problemem „języka staroruskiego”. Przedstawił głębokie zróżnicowanie obszaru wschodniosłowiańskiego jeszcze w okresie przedhistorycznym i określił na nowo istniejące wówczas grupy dialektalne oraz ich późniejszy rozwój. Wynikiem tych rozważań było zanegowanie przyjętego w nauce poglądu o istnieniu staroruskiej wspólnoty językowej i pokazanie wczesnej odrębności grup, które dały podstawę językowi ukraińskiemu (choć można się

spierać, czy rzeczywiście formowanie się tego ostatniego rozpoczęło się już w VI wieku po Chrystusie). W sposób bardziej popularny wyłożył swoje poglądy w broszurze *Чому общерусский язык а не виборуська мова? З проблем слов'янської глотогонії: Дві статті про постання української мови* (Kyїв 1994; wstępna wersja została wydana rok wcześniej).

Osobno trzeba odnotować monografię poświęconą zewnętrznej historii języka ukraińskiego w XX wieku: *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус* (1987, 1998, wyd. angielskie 1989). Autor szczegółowo i wnikliwie przedstawił w niej sytuację przed pierwszą wojną światową i rewolucją, w okresie walk o niepodległość (1917–1920), „przed dobą ukrainizacji”, w czasie jej trwania (1925–1932), wreszcie pod Postyszewem i Chruszczowem (1933–1941), a na końcu — sytuację języka ukraińskiego na terenie państwa polskiego, rumuńskiego, czesko-słowackiego, wnikliwie ukazując wszystkie czynniki sprzyjające rozwojowi języka i jego funkcji lub ich ograniczeniom (za przykład może służyć różna sytuacja językowa w różnych wydziałach Akademii Nauk na Ukrainie). Wykazał m.in. duże znaczenie krótkiego okresu niepodległości w latach 1917–1920 dla wzbogacenia zasobu leksykalnego języka ukraińskiego, czego dotychczas sobie nie uświadamiano. Zwrócił uwagę na niekonsekwencje i z gruntu powierzchowną „ukrainizację” w latach 1925–1932, na dwie szkoły językoznawców decydujących wówczas o kierunkach rozwoju normalizowanej leksyki ukraińskiej: kijowską, którą nazywa etnograficzną, i charkowską — umiarkowaną purystyczną. Pokazał niebezpieczeństwa wynikające dla języka z dwujęzyczności. Wskazał pozytywne i negatywne strony normalizacji leksyki za czasów radzieckich oraz na zachowanie „likwidowanych” przez reżym wyrazów w mowie potocznej.

W wielu pracach zajmował się J. Szewelow historią językoznawstwa ukraińskiego, publikował szkice, artykuły i studia poświęcone badaczom i ich osiągnięciom: P. Buzukowi, W. Hancowowi, B. Hrincentce, O. Kuryło, A. Potebni, W. Simowiczowi, O. Syniawskiemu, I. Ziłyńskiemu i in., co zwłaszcza w przypadku osób skazanych na niebyt w ZSRR miało duże znaczenie. Opracował do druku wybór pism W. Simowicza (1981–1984) oraz wybranych artykułów O. Potebni (1992), zrekonstruował księgę ku czci I. Ziłyńskiego z 1939 roku (1994).

Warto tu wspomnieć jeszcze dwie inne prace redakcyjne: przy wydaniu dzieł z historii języka rosyjskiego i ukraińskiego L. Wasiljewa z ważnym wstępem (1972) oraz przy dużym słowniku ukraińsko-angielskim A. Andruszyna i J. Kretta (1957).

Czytelnika w Polsce zainteresują w szczególności prace dotyczące języka polskiego i kontaktów językowych polsko-ukraińskich, zwłaszcza uwagi związane z dziełem S. Hrabca o języku pisarzy kresowych: *On Slavic Linguistic Interrelations: Ukrainian Influence on the Polish Language in the 16th and 17th Centuries* (1953).

Ważniejsze artykuły i rozprawy Jurija Szewelowa, często o tematyce nie wymienionej wyżej, zostały zebrane w dwóch zbiorach: *Teasers and Appeasers. Essays and Studies on Themes of Slavic Philology* (1971) oraz *In and around Kiev*

(1991). Ale ważnych studiów J. Szewelowa, dotyczących także innych języków słowiańskich, w szczególności języka rosyjskiego, było znacznie więcej.

Trzeba koniecznie odnotować liczne hasła językoznawcze, opracowane przez Szewelowa w dziesięciotomowej *Енциклопедії українознавства*, wydawanej w latach 1955–1984, oraz w czterotomowej *Encyclopedia of Ukraine* (Toronto 1990–1993).

Jurij Szewelow nie miał dużo uczniów „bezpośrednich”, ale na jego pracach uczyło się wielu badaczy. Należy się spodziewać, że coraz to nowe tłumaczenia jego prac na język ukraiński, szczególnie zaś historycznej fonologii ukraińskiej, wpłyną znacząco na rozwój językoznawstwa na Ukrainie.

Na Ukrainie przez długi czas istniała tylko legenda Szewelowa, bo nazwisko uczonego było tu oficjalnie zakazane (choć mogło się pojawiać w moskiewskich „Вопросы языкознания”). Natomiast od 1989 roku coraz częściej pojawiają się jego prace: tłumaczenia artykułów, studiów, książek, w najbliższym czasie ukaze się po ukraińsku fundamentalne dzieło Szewelowa o rozwoju fonologicznym języka ukraińskiego.

Janusz Rieger
Warszawa

Jurij Szewelow — patriarcha ukraińskiej krytyki literackiej

Jurij Szewelow, występujący jako krytyk pod pseudonimem Jurij Szerech, był jednym z najznakomitszych ukraińskich intelektualistów XX wieku, człowiekiem, który stworzył własną legendę, a dla wielu sobie współczesnych pozostawał bezspornym autorytetem. Znienawidzony przez radziecki establishment za bezkompromisowe wypowiedzi — zarówno dotyczące kwestii kultury, jak i języka — również w Stanach Zjednoczonych, gdzie przeżył połowę długiego życia, wykładając na najlepszych uniwersytetach: Harvarda, Columbia, Yale, miał wielu przeciwników, których przysporzyła mu konsekwentna postawa wroga komunizmu, otwarcie opowiadającego się za bezwarunkową niepodległością Ukrainy. Jako krytyk był zwolennikiem modernizacji ukraińskiej kultury i dołączenia do grona literatur europejskich, zajadłe zwalczającym wszelkie przejawy prowincjonalizmu i upodrzedniania kultury ojczyzny, a także serwilizmu. Słynął z umiejętności dostrzegania w drobnych z pozoru tekstach cech pozwalających na szerokie uogólnienia. Jego ironia i autoironia umożliwiały mu zachowanie niezbędnego dystansu wobec spraw współczesnych i minionych. W życiu literackim emigracji Szewelow odegrał rolę nie do przecenienia, i jako krytyk, i jako redaktor „Сучасності”, i jako przewodniczący jury najbardziej prestiżowej w humanistyce nagrody Antonowyczów. Na niepodległej Ukrainie odbierany za sprawą wpływów dawnej nomenklatury w bardzo niejednoznaczny sposób, zyskał jednak wielu miłośników swej twórczości eseistycznej i krytycznoliterackiej.

Trzy jego najważniejsze książki — *He для dimej* (1964), *Друга чепга* (1978) oraz *Третя сторожа* (1990) — przedrukowano w trzytomowym wydaniu krajowym. Ponadto odrębnie ukazało się kilka książek Szewelowa, z których ostatnią były dwutomowe wspomnienia (wkrótce ma się ukazać tłumaczenie jego fundamentalnej pracy poświęconej historii języka ukraińskiego, a napisanej przed ponad dwudziestoma laty).

Narodziny Jurija Szerecha zbiegają się z 33. urodzinami Jurija Szewelowa, kiedy przebywał on w okupowanym przez Niemców Charkowie. Dopiero jednak po wojnie można mówić o Szerechu jako o pełnowymiarowej postaci. W 1945 roku z inicjatywy Ułasa Samczuka i Jurija Szewelowa pisarze i artyści powołali organizację MUR (Мистецький Український Рух, czyli Ukraiński Ruch Artystyczny). Jej działalność miała ogromny wpływ nie tylko na liczną brat artystyczną, ale i na zwykłych wychodźców, którzy znaleźli się w obozach. Jak napisał po latach Szewelow, było to tworzenie „drugiej Ukrainy”, innej niż ta, którą porzucili wygnańcy — nowoczesnej, niekomunistycznej, zdolnej zająć należne jej miejsce w Europie. Szerech w sporze modernistów ze spadkobiercami ideologii narodnictwa opowiadał się konsekwentnie po stronie tych pierwszych. Dążąc do unowocześnienia kultury ukraińskiej, w polemicznym zapale proponował w połowie lat czterdziestych wprowadzenie moratorium na używanie słowa *narod* (w języku ukraińskim znaczy to lud, w ideologii narodników — utożsamienie ludu z narodem). Autonomia sztuki była dla Szerecha wartością samoistną. Wraz z Ułasem Samczukiem za najważniejsze zadanie swego pokolenia uznał wprowadzenie ukraińskiej kultury na literacką mapę świata, stworzenie „wielkiej literatury”. Zarówno koncepcja „wielkiej literatury”, jak i „narodowego organicznego stylu”, pomimo licznych odwołań do literatury Ukrainy radzieckiej, reprezentowanej przez Mykołę Chwylowego, Walerjana Pidmohylnego oraz neoklasyków kijowskich, w dużej mierze wywodziła się z idei Doncowa, który w okresie międzywojennym w swych krytycznoliterackich wypowiedziach promował twórczość płomiennie zaangażowaną, będącą owocem wielkiej miłości i wielkiej nienawiści. W owym czasie, dzieląc twórców na „europeistów” i „organiczników” (tj. władających organicznym ukraińskim stylem), Szerech opowiadał się jednoznacznie za tymi drugimi, twierdząc, że nurt „europejski” w przyszłości powinien zostać przezwyciężony.

Pogląd ten niebawem uległ przewartościowaniu — wraz z odrzuceniem teorii narodowego organicznego stylu Szerech już w pierwszym tomie esejów *He для dimej* nadawał przewagę europejskiej orientacji kultury ukraińskiej. Wiele lat później, w przedmowie do kijowskiego wyboru swych esejów, Szewelow pisał, że „wyświęcenie na Europejczyka zabiera wiele lat i zapewne nigdy się nie kończy”. Niewątpliwie miał na uwadze nieustanny wysiłek intelektualny, konieczność dokonywania ciągłego przewartościowywania i wytrwałość w poszukiwaniach. Jak sądzę, było to jego credo. Stał także na straży wartości kultury i tożsamości ukraińskiej, stworzonych w latach dwudziestych. To za sprawą Szerecha oraz znakomitego popularyza-

tora, Jurija Ławrinienki, spuścizna duchowa „rozstrzelanego odrodzenia” stała się częścią tożsamości ukraińskich emigrantów, by po wielu dziesięcioleciach znaleźć poczesne miejsce także na Ukrainie.

W swych esejach o nadzwyczaj różnorodnej tematyce (od literatury XIX i XX wieku, przez sztukę nowoczesną i teatr) Szerech przedstawiał własną wizję historii kultury, skupiając się nie tyle na procesualności, ile na historii utworów. Jego wersja historii literatury była niewątpliwie bardziej skomplikowana, a przez to bardziej interesująca niż wszystkie współczesne mu próby podejmowane zarówno w kraju, jak i na emigracji. Ambicją Szerecha, gdy omawiał dokonania poszczególnych twórców, było zawsze nakreślenie intelektualnego portretu, rzecz jasna, solidnie osadzonego w historii. Jego dystans wobec obowiązujących szablonów w myśleniu o przeszłości, a co za tym idzie — i o przyszłości (sam określał swoją postawę jako „heretycką” i przysparzającą kłopotów), pozwalał na dostrzeganie tego, czego nie potrafili dojrzeć inni. Być może dystans ten osiąga się tylko przez oddalenie od ziemi ojczystej.

Eseje Szerecha wiele mówią o biografii intelektualnej samego autora. Nie przypadkiem większość z nich — łącznie z tekstami mającymi charakter wspomnień — ogniskuje się wokół relacji Europa — Ukraina — Rosja, nie tylko w znaczeniu geograficznym czy politycznym, ale i w odniesieniu do tradycji historycznych i kulturalnych. Jednym z najważniejszych z tego punktu widzenia wydaje się esej *Jim Ikapa* poświęcony Mykole Chwyłowemu, czołowej postaci lat dwudziestych. Osobowość oraz poglądy Chwyłowego miały niewątpliwie wpływ na ukształtowanie się postaci Szerecha, nie tylko od strony formalnej; znalazły również odzwierciedlenie w ideach, które propagował, zwłaszcza w okresie MUR-u. Symboliczne literackie samobójstwo Szerecha, wówczas odczuwane przez Szewelowa jako skutek niepowodzenia i krachu jego idei, upozorowane zostało nie bez wpływu prototypu tej postaci. W eseju *Lot Ikara*, napisanym jako wstęp do najobszerniejszego — pięciotomowego — wydania utworów Chwyłowego, Szewelow pokazał losy tego pisarza i pamphleciisty, jego wzlot i upadek: ogromną popularność w połowie lat dwudziestych i samobójczą śmierć w 1933 roku, która dla współczesnych stanowiła ogromny szok, a zarazem znak zniweczenia nadziei. Eseista pokazał jednocześnie wzlot i upadek nadziei Ukraińców na suwerenne istnienie oraz — co nie mniej ważne — na przynależność do Europy. Europa była dla pokolenia Szewelowa, o kilkanaście lat młodszego od twórców „rozstrzelanego odrodzenia”, najpierw nieziszczalnym marzeniem, potem zaś, gdy znaleźli się na emigracji — wyzwaniem. Nie wszyscy to wyzwanie podjęli, o czym pisze Szewelow w esejach o charakterze wspomnieniowym.

Wydane niedawno w Charkowie wspomnienia *Я — мене — мені... (i довкругу)* przynoszą znaczące uzupełnienia do tak nakreślonej biografii intelektualnej Szewelowa. I choć musiały rozczarować tych, którzy oczekiwali jakichś rewelacji bądź portretu bez skazy, nie ulega wątpliwości, że jest to ważna książka, ukazująca drogę, jaką przemierzył autor od lat dwudziestych do początku lat pięćdziesiątych — od radzieckiej stolicy Ukrainy, Charkowa, okupacyjnych lat spędzonych w Charkowie

i w Lwowie, do okresu wychodźstwa; od wojennego dzieciństwa, studiów w Instytucie Pedagogicznym Oświaty Zawodowej pod kierunkiem znakomitych nauczycieli — Ołeksandra Biłeckiego i Leonida Bułachowskiego — początku kariery wykładowcy, przez dorywcze okupacyjne zajęcia, powojenną działalność organizacyjną — powołanie MUR-u, redagowanie pism, do podjęcia pierwszej pracy w szwedzkim uniwersytecie w Lund. Dla Szewelowa wspomnienia te były pożegnaniem z czytelnikami, dla miłośników jego twórczości zaś — ważnym uzupełnieniem. W ostatnim z niewielu wywiadów, jakich udzielił, powiedział, że zaplanowana trzecia część wspomnień, opowiadająca o trwających pół wieku doświadczeniach amerykańskich, nie została nawet rozpoczęta. Czy pożegnanie to było ostateczne? Na pewno nie. Spuścizna Jurija Szewelowa — niezrównanego krytyka i znakomitego językoznawcy — znajdować będzie ciągle nowych czytelników i interpretatorów. Prócz tego Jurij Szerech — Szewelow nie byłby sobą, gdyby nie zgotował swym miłośnikom niespodzianki. Jej przedsmak dają rozrzucone w różnych miejscach dwutomowych wspomnień wzmianki i odwołania do prowadzonego dziennika, który — przypuszczam — okaże się interesujący i zaskakujący w zestawieniu ze wspomnieniami. Również ogromne archiwum MUR-u, przechowywane w Wolnej Ukrainiejskiej Akademii Nauk, praktycznie nieznane badaczom, kryje zapewne wiele fascynujących wątków. A coż dopiero prywatne zbiory! Co prawda, bogatą bibliotekę, porównywalną pod względem zasobności jedynie z ukrajinistycznymi zbiorami Uniwersytetu Harvarda oraz Uniwersytetu Kolumbijskiego, profesor Szewelow przekazał nowo powstałej ukrajinistyce w Tokio. Jednak ogromne i niewątpliwie niezwykle ciekawe archiwum pozostało w Nowym Jorku.

NaUKMA Library

0885546

*Aleksandra Hnatiuk
Warszawa*

Wybrane publikacje J. Szewelowa (J. Szerecha)

Ю. Шевельов, *Из спостережень над мовою сучасної поезії*, „Учені записки Харківського державного університету”, т. 20, 1940, oraz „Наукові записки Українського Комуністичного Інституту Журналістики”, кн. 1, Харків 1940.

Ю. Шерех, *Галичина в формуванні нової української літературної мови*, Мюнхен 1949 [wydania rozszerzone: G. Shevelov, *Die ukrainische Schriftsprache 1798–1965: Ihre Entwicklung unter dem Einfluß der Dialekte*, Wiesbaden 1966; Ю. Шевельов, *Внесок Галичини у формування української літературної мови*, Едмонтон 1975, Львів–Нью-Йорк 1996; tu też w Dodatku: *Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови. До постанови питання* — wcześniej drukowane w 1962].

[bez nazwiska autora] *Синтаксис простого речення*, [в:] *Курс сучасної української мови*. т. II: *Синтаксис*, Київ 1951 [„Опрацював за матеріалами Інституту мовознавства Академії наук УРСР Л. А. Булаховський”].

Ю. Шерех, *Нарис сучасної української літературної мови*, Мюнхен 1951.

J. Scherech, *Probleme der Bildung des Zahlwortes als Redeteil in den slavischen Sprachen*, Lund 1952.

Ю. Шерех, *Problems of Formation of Belorussian*, New York (Suppl. to „Word”) 1953.

J. Scherech, *Participium universale im Slavischen*, Winnipeg 1953.

G. Shevelov, *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, The Hague 1963.

Ю. Шерех, *Не для дітей. Літературно-критичні статті і есеї*. Вступна стаття Ю. Шевельова, Мюнхен 1964 [przedruki wcześniejszych prac; wznowienie z nieznacznymi skrótami w: Ю. Шерех, *Пороги і заборіжжя*, Київ 1998].

J. Shevelov, *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*, Heidelberg 1964 [drugie wydanie 1965].

J. Shevelov, *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*, Heidelberg 1979 [wydanie ukraińskie: Ю. Шевельов, *Історична фонологія української мови*, Харків 2002 — w druku].

Ю. Шевельов, *Внесок Галичини у формування української літературної мови*, Львів—Нью-Йорк 1996; [tu też w Dodatku: *Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови. До постави питання — wcześniej drukowane w 1962; por. też Галичина в формуванні нової української літературної мови*, 1949, 1975].

Ю. Шевельов, *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус*, Сучасність 1987 [przedruk w: Ю. Шерех, *Поза книжками і з книжок*, Київ 1998; wyd. angielskie G. Shevelov, *The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century (1900–1941). Its State and Status*, Cambridge 1989].

G. Shevelov, *Teasers and Appeasers. Essays and Studies on Themes of Slavic Philology*, München 1971 [przedruki wcześniejszych prac].

Ю. Шерех, *Друга черга. Література. Театр. Ідеології*. Упорядкування і вступ Ю. Шевельова, Сучасність 1978 [przedruki wcześniejszych prac; wznowienie z nieznacznymi skrótami w: Ю. Шерех, *Пороги і заборіжжя*, Київ 1998].

G. Shevelov, *In and around Kiev*, Heidelberg 1991 [przedruki wcześniejszych prac].

Ю. Шерех, *Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології*, Балтимор—Торонто 1991 [przedruki wcześniejszych prac; wznowienie z nieznacznymi zmianami: Київ 1993].

Ю. Шерех, *Поза книжками і з книжок*, Київ 1998 [przedruki wcześniejszych prac].

Ю. Шерех, *Пороги і заборіжжя*, 1–3, Київ 1998 [przedruki wcześniejszych prac].

Ю. Шевельов, (Ю. Шерех), *Я — мене — мені... (і довкруги). Спогади*, 1–2, Харків—Нью-Йорк 2001.

Юрій Володимирович Шевельов (Юрій Шерех). *Матеріали до бібліографії*. Упорядники: А. Даниленко і Л. Чабан, Нью-Йорк 1998.